

НЕВЕСЕЛА ІСТОРІЯ ТЕАТРУ "ВЕСЕЛИЙ ПРОЛЕТАР"

Театральний сезон 1926-1927 року. Наприкінці березня в Харкові було створено новий творчий колектив — театр малих форм під назвою "Веселий Пролетар". Цей колектив утворила ВУРПС (Всеукраїнська Рада профспілок), на кошти якої він перший час існував.

Театр мав стати центральною методичною майстернею для самодіяльного театрального руху у робітничих клубах столиці та на периферії. Театр було орієнтовано на обслуговування профспілкового глядача та розраховано на умови клубної сцени. На новий театр лягло завдання своєю роботою бути зразком численним робітничим драмгурткам, що виникали при кожному клубі.

Оскільки найціннішими, найважливішими в роботі клубного робітничого театру того часу були так звані "малі форми", то "Веселий Пролетар" мусив головну увагу зосередити саме на "малих формах". Новий театр було відкрито під керівництвом об'єднаного режистру театру "Березіль", мистецьким керівником театру був призначений режисер "Березоля" Януарій Дем'янович Бортник.

Театр малих форм, театр сатири не мав на Україні жодних традицій, він народжувався на соціальне замовлення внаслідок підвищення культурних вимог робітничого глядача. Тому йому довелося розпочинати все спочатку - від драматургії до виховання відповідного типу актора і на перших порах зустрітися з великими труднощами. Поставивши гасло "Новий театр з нових людей", театр за обмежений час здобув великих успіхів у справі виховання молодого актора. З самого початку своєї діяльності театр за вихідний пункт мав досягнення й позиції революційного театру з усім тим, що характерне для цього театру, насамперед - культура жесту, підкреслена чіткість зовнішнього малюнку ролі, настановлення на майстерність і розрахованість праці актора та її технічну чистоту. Як писала преса, "театр може пишатися рядом талановитих акторів, що почали свою роботу з цього театру". Треба зазначити, що до нового театру увійшла частина творчої молоді, яка оволоділа азами акторського мистецтва "за Курбасом" ще у Білоцерківській студії "Кийдрамте". Це актори і режисери Ханан Шмаїн, Клавдія Грай, Іван Маківський, Григорій Лойко, Лідія Романенко та студійці "Березоля". І керівник, і колектив акторів розподіляли погляд свого вчителя Л.Курбаса на сучасний український театр.

Найгірше стояла справа з репертуаром, адже театр повинен був сам створити і новий естрадний український репертуар. Театр узявся розробляти теми повсякденного робітничого життя, беручи

їх безпосередньо з підприємств міста і малюючи їхні досягнення та хиби. Через це тематика вистав театру була вельми широка.

З самого початку тут склалась творча атмосфера, самостійні пошуки керівником театру тільки заохочувалися. Весь колектив приймав участь у пошуку й обробці літературного матеріалу для інсценізацій, багато номерів готували самостійно, допомагали режисеру в постановці та художньої оформленні вистав (І.Маківський був ще й режлаборантом, В.Грипак - художником), Мабуть, тому театр і спромігся за короткий час підготувати необхідний репертуар для перших гастролей. На жаль, театр було засновано як театр мандрівний, а не стаціонарний. Тому він не мав свого постійного приміщення, репетиції проходили у Польському клубі, Клубі Спілки печатників, а вистави влаштовувалися у клубах різних профспілок Харкова.

Перші ж кроки театру пішли під знаком відшукування, поширення та заострення сценічного подання цих "малих форм". Були зроблені цікаві спроби в розробці та сценічному оформленні п'єс-мініатюр, відсутніх у старому українському театрі, та естрадних танцювальних, співочих і оповідальних речей. Результати його творчих пошуків стали першими зразками нової української радянської естради. У цьому була безперечна заслуга театру. Перші ж вистави театру-ревію "Ристю та чвалом", "Колотнеча", показана на відкритті нового театрального сезону 1927 року, - довели, що у цьому напрямі перед театром відкрито і багаті можливості, і вдячний ґрунт, маючи на увазі попит з боку глядача.

В перший сезон свого існування театр головну увагу приділив сатиричним формам. За короткий час молодий колектив, мобільний, веселий, із дотепним і зрозумілим глядачу репертуаром, стає бажаним гостем робітничих осередків Харкова, доводить свою потрібність робітничому глядачу і стає театром центрального порядку, Перший сезон театр закінчив гастролями по робітничих районах України - Криворіжжю, Донбасу, Дніпропетровщині, давши за цей час 70 вистав, які відвідали понад 65 тисяч глядачів. Ця гастрольна подорож викликала велику зацікавленість українським театром з боку шахтарів і жваву дискусію серед місцевих керівників профспілок про те, яким повинен бути робітничий театр взагалі, і український зокрема. Але досвід гастролей показав і те, що тематика вистав, обмежена тільки сатиричними формами, була доцільна та потрібна в місті, що мало театри різних типів. Робітничого глядача у провінції, де не було на той час постійних театрів, ця

обмеженість не зовсім задовольняла. Цей глядач бажав би отримати найрозмаїтіший комплекс вражень, бачити і комедії, і сатиру, і драму.

Театр, набувши цей досвід, зробив відповідні корективи на наступний сезон 1927-1928 року. Спираючись і далі на принципи театру малих форм, він будує репертуар за типом вечорових програм, в які входять різні за жанром і змістом сценічні твори з широкою амплітудою - від трагічного нариса до анекдоту. Широко використовуючи музику, хореографію та всі можливі в синтетичному театрі форми - драматичні, ліричні, комічні, - театр тим самим розвиває та збагачує майстерність акторів і засоби художнього виявлення.

Свій другий сезон театр починає урочистим Жовтневим оглядом "Землетрус" у постановці Я.Бортника, І.Маківського і Х.Шмаїна. Були також поставлені "Пригоди", "Туди й Назад", "Пошилися в дурні". Театр постійно підвищує свій художній рівень, запрошує до співпраці Леся Курбаса та інших митців. Влітку театр гастролює у Миколаєві, де виступає у цехах і червоних кутках підприємств міста.

Починаючи з 1927 року на перший план виходить теза культурної революції і все, що за цим стає, - пролетаріат як керівник культурного будівництва, а на Україні пролетарська соціалістична культура повинна була відбуватися в українських формах (що потім послужило обвинуваченням багатьох митців у буржуазному націоналізмі). До 1929 року ще існувала так звана "робітнича смуга". За її межами в театрах центру міста майже не було робітничого глядача. Завдання зробити пролетаріат керівною силою культурного розвитку було покладено на профспілки. Одним з кроків виконання цього завдання партії стало те, що профспілки почали закупати вистави в театрах. Це привело до того, що неорганізованому глядачеві вже важко було потрапити в "Березіль" і подивитися бажану виставу, а робітничий глядач у такий спосіб став переважним відвідувачем театру. Було висунуте гасло: "...оскільки ми, профспілковий споживач, остільки нам час етапи і замовцем". Творчі проблеми свого театру вирішували вже не митці, а художня рада у складі робітників харківських підприємств. У кожний театр були призначені ще й комісари. І в тих же постановках робітничий клас призивався до навчання, бо панувала суцільна безграмотність. Так, коли Харківська державна опера збиралася на гастролі до шахтарів Донбасу, місцеві керівники культури не розуміли, навіщо театру потрібно везти з собою ще й оркестр, адже він тільки заважає слухати співи. Іншою формою просвіти і розвитку пролетарія мали стати гуртки по профспілкових клубах, зокрема театральні.

У червні 1928 року виходить "Звернення ЦК ВКП(б) до робітників, селян та трудової інтелігенції про розгортання критики та самокритики". Цей документ поклав початок утворенню добровільних бригад робітничої критики. Мабуть, це також сприяло тому, що

почалися постійні нападки в пресі на "Березіль", і Л.Курбаса особисто. Термінологія звинувачень дійшла до наших часів: "незрозумілі витівки", "естетство", "штукарство", "непотрібна п'єса", та таке інше. Треба було ставити те, що відповідало політиці влади та було доступно робочому глядачеві, і ставити це спрощеними засобами. Дійшло до того, що на нараді в Києві, присвяченій театральній справі, стверджувалось майбутнє українського театру як театру непрофесійного, робітничо-селянського.

На підприємствах Харкова та інших великих міст почали створюватися Темафори (театри малих форм). Постановою Всесоюзної наради ВЦРПС (1929) була накреслена програма кругого піднесення політичної спрямованості роботи клубів, рішучого повороту обличчям до виробництва всіх засобів ідейно-художньої та виховної роботи, посиленню агітації за виконання плану п'ятирічки. При постійному керівництві з боку заводських партійних організацій цей рух мав стати значним чинником у культурно-політичному житті. А до художнього керівництва театрами залучались Л.Курбас та його учні, Наприкінці театрального сезону 1927-1928 р.

в мистецькому житті Харкова відбувається важлива подія. Це "І Всеукраїнська нарада в справі театральної роботи при ВУРПС". На цій нараді дуже схвально оцінюється творчий внесок театру "Веселий Пролетар" і його керівника в справу культурної революції, відмічається, що, окрім вистав, колектив провадить велику виховну роботу, дає консультації та методичні розробки, його репертуар публікує журнал "Культпрацівник". Профспілкам дається порада провадити серед робітників навколо театру роз'яснювальну і пропагандистську роботу, бо глядачі, які звикли до старого побутового театру, не розуміють українського театру без гопака, співів та шароварів. "... Отже, коли "Веселий Пролетар" з "Шпаною" об'їхав Донбас, він проробив велику культурну роботу, він до питання мистецтва привернув увагу, він зворушив думки" (3 виступу М.Рабічева).

У тому ж 1928 році у харківській пресі підводяться підсумки роботи театру. Відзначається, що за короткий час свого існування колектив здобув велику популярність, виступаючи по клубах Харкова і в індустріальних районах України. Під час своїх гастрольних подорожей театр також дає методичну допомогу клубним драмгурткам. У Харкові він виступає не лише у клубах, а й на заводах, на левадах, на майданах під час демонстрацій, першим починає обслуговувати обідні перерви на підприємствах. Тематика вистав "Веселого Пролетаря" вельми широка: огляд недоліків клубної роботи, боротьба з бюрократизмом, участь жінки в будівництві, Жовтень, нове село, побут молоді, чистка, хлібозаготівля, українізація тощо, - все це подається у виставах гостро, цікаво. Театр активно бореться з естрадною та опереточною халтурою, що панує на периферії, має підтримку суспільства і культурних закладів. У Харкові як

філію було створено театр "Жива книга". Завдяки театру, на Україні широко розгортається робота колективів малих форм. За зразком "Веселого Пролетаря" з'являються театри у Києві, Одесі, Полтаві, Дніпропетровську, Запоріжжі та інших містах, що свідчить і про потребу розвивати цей жанр. Тому висловлюються пропозиції щодо перетворення театру з мандрівного на стаціонарний та започаткування планової побудови українського театру малих форм.

Улітку 1930 року театр гастролює на Дніпропетровщині, обслуговує копальні Криворіжжя, коли по рішенню Наркомпросу його разом з Харківським Червонозаводським театром послають брати участь у I Всесоюзній Олімпіаді мистецтв народів СРСР у Москві. Театр показує вистави за твором О.Безименського "Постріл" (в якій використано прийоми живої газети) та "Спокійно, знімаю" (монтаж кращих номерів усіх програм, поставлений за принципом фоторепортажу). У рішенні журі Олімпіади було сказано, що театр потрібний, веде складну та цікаву роботу, відповідає завданням радянського театру сатири, має великі досягнення. Вистави театру загалом одержали схвальні відгуки на сторінках московської як щоденної, так і періодичної преси.

На початку нового сезону 1930-1931 року театр залишається без свого керівника (Я.Бортник стає головним режисером Харківської Державної музкомедії). Замість нього з музкомедії переводять Б.Балабана, а мистецьким керівником призначають Л.Курбаса. Фактично "Веселий Пролетар" стає філією театру "Березіль". Збільшується акторський склад, перебудовано оркестр з малого симфонічного складу на джаз, утворено репертуарну комісію та літературну майстерню, бо так званого малого репертуару ніхто, як сам театр, не міг створити, а усі спроби замовлення письменникам-гумористам нічого не дали. Колектив власними силами інсценізує сатиричні твори О.Вишні, П.Капельгородського, Ю.Вухналя, А.Ко та ін. Театр і надалі залишається українським естрадным театром малих форм. На режлабо-

раторію "Березоля" покладається завдання протягом 2-3 років створити в Харкові *зразковий театр малих форм.*, тому проводиться інтенсивна учбова робота з акторами. Л.Курбас ставить "Комуну в степах", готуються "Кадри" й "Політичне ревю". І майже весь час "Веселий Пролетар" перебуває на гастролях. Так, у січні 1931 його відправляють на гастролі в Донбас. Незважаючи на завірюхи й снігові бурани, колектив мандрує від копальні до копальні залізницею та саньми. Завдяки тому, що театр має змогу виступати на найменших театральних майданчиках, йому доводиться бувати у таких місцях, де театральної вистави не бачили по півроку, творче життя театру закінчилось, коли цього ніхто не чекав. 23 квітня 1932 року виходить Постанова ЦК ВКП (б) "Про перебудову літературно-художніх організацій". На підставі цього рішення наприкінці сезону театр було розформовано, хоча театри малих форм в інших містах країни, театри, що виникли на зразок "Веселого Пролетаря", використовуючи його репертуар, продовжували з успіхом працювати,

ВИСТАВИ ТЕАТРУ "ВЕСЕЛИЙ ПРОЛЕТАР"

Сезон 1926-1927р.

"Ристю та чвалом", "Колотнеча", "Шпана", "Клубний огляд"

Сезон 1927-1928р.

"Землетрус", "Пригоди" ("Вечір українських дрібно-образів"), "Туди й Назад" ("Від Заблудівки до Амстердаму"), "Пошилися в дурні", "Ярмарок", "Ристю та чвалом"

Сезон 1928-1929 р.

"Дозвольте вас уробити", "Постріл", "Дорога вогню", "Ристю та чвалом"

Сезон 1929-1930р.

"Жовтневий огляд", "Квадратура кола", "Спокійно, знімаю", "Курортний екстаз", "Ристю та чвалом"

Сезон 1930-1931 р.

"Комуна в степах", "Колючий вінегрет", "Кадри"?, "Огляд", "Політичне ревю"